

Recenzja

pracy doktorskiej p. **MGR KLAUDII MAKSYM-DĄBROWSKIEJ** pt. *Aktywizacja słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku jako przykład realizacji potrzeb seniorów w perspektywie współczesności (konfrontacje polsko-czeskie)*; przygotowanej do druku pod naukową opieką Pani **Profesor UŚl. dr hab. Teresy Wilk**; w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego (Wydział Nauk Społecznych) Katowice 2023, o objętości 283 stron komputeropisu. Nadmieniam, iż funkcję *Promotor Pomocniczej* pełniła pomyślnie p. **Dr Alina Dworak (UŚl)**.

*

W oparciu o uchwałę Rady Instytutu Pedagogiki (pismo p. Dyrektor Prof. dr hab. Ireny Polewczyk, z początku lipca br.) powierzającej mi odpowiedzialną ale i zaszczytną jakże rolę recenzenta; zapoznałem się szczegółowo z tekstem przygotowanej do druku przez **Kandydatkę** dysertacji¹. Ocenę dysertacji artykułuję zgodnie z *autorsko* przygotowaną przeze mnie formułą prezentacji analiz cząstkowych.

Pozwolę sobie już na samym wstępie przedłożonej oceny (z odpowiedzialnością) stwierdzić, iż opracowanie Pani Magister egzemplifikuje w pełni Jej wystarczający wkład w rozwój reprezentowanej przez w/wym., dyscypliny naukowej – pedagogika – jak również kilku innych subdyscyplin w dziedzinie nauk społecznych. Uzewnętrznia się w trakcie analizy treści niniejszej dysertacji dbałość Doktorantki o oczekiwaną przez środowiska akademickie rzetelność naukową jak i wiarygodność, efektywność, poprawność metodologiczną a głównie przydatność uzyskanych efektów systematyzacji cech przekrojowych wszczętej tematyki (jak i podjętych eksploracji) poprzez kandydatów ubiegających się o nadanie pierwszego stopnia naukowego. Pozwala ów fakt/ sytuacja na jednoznaczny ujednoliconą ocenę (rekomendację) recenzenta/ reprezentantów pozwalająca na udokumentowaną i ponadto sprawiedliwą pozytywną decyzję w kwestii nadania stopnia naukowego².

¹ Już sam tytuł wzbudził moje zainteresowanie, bowiem w rodzimej pedagogice nadal odczuwany staje się trwający po dzień dzisiejszy nikły stan surveyowych badań porównawczych, w stosunku do ich wielkości egzemplifikowanych przez inne dyscypliny (socjologia, psychologia, politologia).

² Zgodnie z obecnie przyjętą nomenklaturą pojęciową dziedziną naukową dysertacji pozostają **nauki społeczne** natomiast dyscypliną naukową: **pedagogika**.

Skupiłem się przede wszystkim na stricte naukowej jak i społecznej genezie wszczętych problemów badawczych, systematyzacją problematyki zarówno jako przedmiot zainteresowań Doktorantki jak i próba (ze wszech miar poprawna) wyjaśniania zdarzeń i ich zbiorów zawartych w zebranych danych empirycznych.

Przeprowadzona analiza treści literatury przedmiotu, badania pilotażowe (starannie prowadzone) pozwoliły Autorce poprawnie przedstawić (albo lepiej: *usystematyzować*) głoszone twierdzenia, opisać trafnie poddaną eksplikacjom strukturę organizacyjną Uniwersytetów Trzeciego Wieku, tryb prowadzonej rekrutacji, kanały informacyjne, wpływ społeczny emanowanych przez nie w ramach *socjopedagogicznego* oglądu a właściwie naukowych penetracji tychże struktur. Starano się zidentyfikować ustrukturyzowane wzory interakcji tworzące spójność całego systemu występującego aktualnie w Polsce i na terenie Republiki Czeskiej.

Reprezentowane w pracy międzynarodowe badania porównawcze instytucjonalizują istotne jakże poszukiwania teorii działania profesjonalnego pedagogów w obu krajach w ramach prowadzonych oddziaływań modernizacyjnych. Łączą one wymiar podmiotowy i strukturalny co sprzyja pełnemu ujmowaniu zespołu licznych podjętych przez Doktorantkę zagadnień (Zob. Urbaniak-Zajac, 2016, s. 11).

Cele i programy analizowanego działania są zróżnicowane, ale wszystkie one mają na celu upowszechnienie wśród osób uczestniczących w zajęciach Uniwersytetów Trzeciego Wieku pożytecznych i przydatnych praktycznie informacji o pomyslniej, prozdrowotnej czy intelektualnej egzystencji *individuum* w dobie XXI wieku. Praktycznym i zasadniczym celem tychże instytucji staje się masowe upowszechnianie oświaty wśród dorosłych. W realizacji założonych celów istotną rolę spełnia ukazywanie różnego rodzaju *zdobyczy* aktualnej wiedzy ogólnej (naukowej) kierowanej ku słuchaczom traktowanym jako reprezentantów lokalnych/regionalnych społeczności. Nie ulega bowiem, żadnej wątpliwości, iż wyniki badań i analiz stają się wiarygodnym zapleczem informacji dla kreatorów ruchu – w Polsce i Czechach – określanego mianem *aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej*³.

Institucja poddana analizie jest więc *par excellence*, oświatowo- socjalizacyjną, nawiązującą świadomie do bogatych europejskich tradycji uniwersyteckich, ale niekiedy (w kilku państwach Unii Europejskiej), nawiązujących obecnie już świadomie do amerykańskich tradycji dziedzinie filozofii tzw. *małego/wąskiego wymiaru* w zakresie prowadzonej *The Cooperative Extention Service*. Sprowadza się ona bowiem do utrwalonych zasad i dyrektyw oczekiwanego przez ekspertów zachowania i sprawczej reakcji odbiorców wielu bodźców . Mają oni na myśli koherencyjną odporność jednostki o charakterze *stricte* psychologicznym (jak np. zasada

³ Niektórzy badacze i analitycy traktują przedkładane przez jej twórców działania jako teorię o określonym *wplywie społecznym*. Inni zaś, stawiają zarzut, z racji braku pełnej spójności, spowodowanej niewątpliwym zbyt szerokim zakresem tematyki wynikiem czego staje się podnoszona przez nich fragmentaryzacja. Wszyscy oni jednak deklarują zapotrzebowanie podręcznikowej edycji na ów temat i upowszechnienie rezultatów własnych doświadczeń w państwach UE.

„słuszności” gorącej wiary w wiarygodność i doniosłość prowadzonych działań; poczucia taktu i racjonalnych zachowań w każdej stresującej sytuacji, aktywizacją „bezładu własnego środowiska, czy też „nieograniczonej cierpliwości” ale także szzerzenia „poczucia humoru” kiedy to już nie można uratować „zaistniałej niepomysłnej sytuacji”) (Por. Loomis, Beegle, 1957, s. 371; Bertrand, Wierzbicki, 1970, s. 374-375; Radziewicz-Winnicki, 2008, s. 276-282; Wilk, 2022, s. 435-439; i inni). Inicjowana zrodzona w Wielkiej Brytanii, Francji czy Danii w końcu XIX wieku została zrestytucjonalizowana (zrewitalizowana) we Francji, w intencji łagodzenia stresów, traumy poprzez aktywność intelektualną i fizycznie- zdrowotną głównie propagowaną wśród osób starszych.

Rozumienie tak pojętej globalnej oświaty jako procesu nabywania wiedzy, umiejętności i kształtowania cech osobowości oraz jako stanu społeczeństwa osiągniętego w efekcie procesu formowało się na gruncie koncepcji osiemnastowiecznych. „Oświecanie” oznaczało działalność mającą umożliwić społeczeństwu przejście na wyższy poziom rozwoju, osiągnięcie przeciwstawnego „ciemnocie” stanu „oświecenia”, czyli stanu promującego wiedzę i przymioty rozumu. To rozróżnienie pomiędzy „ciemnotą” i „oświatą” ma zabarwienie wartościujące. Stan „oświecenia” społeczeństwa był traktowany jako cel, do którego należy dążyć. Formułowany przez warstwy oświecone, cel ten został przyjęty następnie przez ludowe i robotnicze ruchy społeczne i polityczne (Zob. Niezgoda, 2000, s. 47-49). Wraz z gwałtownym rozwojem cywilizacyjnym od początku lat 70-tych XX wieku wzrosło na świecie poczucie zagubienia i alienacji osób głównie starszych, nie mogących nadążyć za zmieniającą się rzeczywistością. Aby temu zapobiec, zaczęły powstawać pierwsze programy samopomocowe w Europie Zachodniej. W Republice Federalnej Niemiec powstał np. – jako samodzielne stowarzyszenie – *Sozialwerk – Berlin*, ośrodek złożony z wolontariuszy pomagających osobom starszym w ramach jednej parafii, obszaru lokalnego⁴. W Stanach Zjednoczonych różnił się jakże zadawalająco ruch – o którym wspominałem już uprzednio – *community development*. W Polsce w tym czasie powstaje w Warszawie pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku. Jego inicjatorką była prof. Halina Szwarz, która przyczyniła się następnie do powstania tego typu

⁴ W wyniku starań o włączenie ludzi starszych do systemu kształcenia ustawicznego w 1973 roku we Francji przy Uniwersytecie w Tuluzie powstała pierwsza placówka dydaktyczna nazwana Uniwersytetem Trzeciego Wieku. W Szwajcarii w Winterhur zorganizowano Centrum am Obartar kształcące mieszkańców w każdym wieku. W tym samym roku powstało Międzynarodowe Towarzystwo Uniwersytetów Trzeciego Wieku – Association International des Universites du Troisiem Age (AIUTA), uznana przez ONZ – Departament Spraw Społecznych i Humanistycznych Oświatową Organizację Zdrowia, UNESCO i Międzynarodowe Biuro Pracy. Nadrzędnym celem działalności AIUTA jest: przełamanie uprzedzeń przypisujących ludziom starszym upośledzenie fizyczne i psychiczne, stworzenie warunków godnego starzenia się oraz włączenie osób starszych do systemu kształcenia ustawicznego bez ograniczeń.

placówek w całym kraju. W 1976 roku powstał UTW we Wrocławiu a następnie w Opolu, Szczecinie, Poznaniu, Łodzi, Gdańsku oraz w większości dużych miast posiadających wyższe uczelnie. W chwili obecnej powstają także uniwersytety w małych miejscowościach – wszędzie tam, gdzie aktywność społeczna jest silnie rozwinięta. Większość Uniwersytetów w Polsce utrzymuje swą działalność z darowizn, opłat za czesne lub przy pomocy władz lokalnych. W 1981 r., w Wielkiej Brytanii utworzone zostaje „Eurolink Age” zrzeszające stowarzyszenia emerytów, pracowników socjalnych, polityków i gerontologów z pracownikami akademii muzycznych, ośrodków i domów kultury, nawet diecezji i seminariów duchownych. Współpracujące z instytucjami rządowymi i pozarządowymi oraz Uniwersytetami Trzeciego Wieku w kraju i za granicą – szczególnie z międzynarodową federacją UTW oraz instytucjami Unii Europejskiej. Łącznie w kraju funkcjonuje, biorąc pod uwagę wszystkie typy placówek, ok. 100, zrzeszających tysiące studentów (nie jest znana dokładna liczba). Seniorzy stanowią w tej chwili prawie 13% ogółu społeczeństwa polskiego, a liczy się, że w przeciągu 15 lat grupa ta wzrośnie do 17%. Niektóre UTW posiadają już ponad tysiąc słuchaczy np. Łódź, Warszawa, Poznań, Katowice, Wrocław i ich liczba stale rośnie. Studentami są emeryci, renciści, osoby posiadające rozmaite wykształcenie, bezrobotne ale i czynne zawodowo.

Wszystkie te Uniwersytety noszą wspólną nazwę jednak różnią się poziomem kształcenia i zakresem zajęć. AIUTA określiła poziom kształcenia uniwersyteckiego w UTW, jednak w małych miastach posiadają często charakter klubów, których głównym celem jest prowadzenie kółek zainteresowań, wycieczek i zajęć ruchowych bez uwzględnienia wykładów. Zob. J. Willa, <https://studenci-trzeciego-wieku.studentnews.pl/s/1477/28598.UTWhtm> 19.07.2023, s. 1-2.

Sygnalizowane powyżej struktury emancypacji społecznej a zarazem instrumenty oddziaływania publicznego na tle formowania *postindustrialnego* i *postinformatycznego* społeczeństwa doby współczesnej, uważam za obszar niezmiernie trafny i zasadny jako przedmiot zainteresowania humanistów a zwłaszcza pedagogów społecznych na etapie ich aktualnego rozwoju.

Przedstawiona systematyzacja problemów i zależności jak i wyniki badań i analiz posiadają charakter bezpośredniego zastosowania praktycznego, pomimo zbieżności/tożsamości uzyskanych rezultatów w obu państwach.

Opowiadam się za przyjęciem przedstawionej mi pracy doktorskiej, przez Radę Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego.

*

Cele i problemy badawcze omówiono szczegółowo w rozdziale metodologicznym (s. 107). Na wstępie sformułowano w trybie poprawczym ich społeczną i naukową genezę. Przybierały one formułę starannego wyartykułowania przez Doktorantkę aż 34 pytań o charakterze dopełnienia. Właśnie te stanowią wiarygodną egzemplifikację *faktorów wskaźnikowych* które zostały ujęte w kwestionariuszach ankiet tudzież *dyspozycjach* do przeprowadzania pisemnych wywiadów narracyjnych. Dotyczyły więc uzyskania przez badacza informacji dotyczącej możliwości aktywizacji seniorów w przestrzeni publicznej środowisk wielkomiejskich w Polsce oraz w Republice Czeskiej. Uczestnicy zajęć jak i wykładowcy, odgrywali w badaniach rolę sędziów kompetentnych. Kwestionariusze oraz sygnalizowane powyżej dyspozycje, przygotowano w ramach operacjonalizacji poszczególnych narzędzi badawczych. Zostały one przedłożone badanym w dwóch językach: polskim i czeskim (Zob. Aneksy). Prowadzono również obserwację jak i szczegółową analizę dokumentacji osobowej. Zastosowano m.in., analizę treści literatury przedmiotu, kwestionariusze ankiet oraz zróżnicowanych typów wywiadów przydatnych źródeł informacji w trakcie prowadzenia penetracji ilościowo- jakościowych w badaniach uogólniających o intencji *historycznej*. Stosowano także /.../ technikę *performans*. „Performans i etnografia zajmują się zmniejszaniem luki między znanym i nieznanym, naświetlaniem i eksploracją życiowych praktyk innych oraz tworzeniem pomostów ponad dystansami geograficznym i społecznymi poprzez szczegółowy opis, narrację i ucieleśnienie – pomagając czytelnikom/ widzom dostrzec możliwości przez wizualizację doświadczenia. Podstawę tej techniki stanowi aktywny udział badanych oraz badacza. Respondenci zostali poproszeni o wykonanie formy graficznej <*najlepsze wspomnienia*>” (dysertacja, s. 117). Terenem badań objęto Bielski Uniwersytet Trzeciego Wieku (wraz z filiami, tj. punktami zajęć (Zob. dysertacja, s. 120). Oraz identyczną placówkę oświatową zlokalizowaną na terenie stołecznej Pragi (Uniwersytet Trzeciego Wieku prowadzoną przez Czeski Uniwersytet Rolniczy⁵.

Badania zasadnicze (po poprawnie przeprowadzonym *pilotażu*) odbyły się w okresie 2018-2021. Prowadzono je w grupie (N=170) polskich słuchaczy UTW i (N=113) wśród czeskich respondentów (szczegółowe dane przytoczono na s. 120-122). Kolejne strony

⁵ Można żałować, iż Uniwersytet w Żlinie (Czechy) wycofał się z deklarowanego uprzednio akcesu w kwestii wspólnie realizowanych eksplikacji. Stanowiłby on tożsamą w sensie ilościowo – kulturowym obszar wielkomiejski adekwatny (porównawczo) do Bielska-Białej. Praga, stolica Czech, stanowi oczywiście największy obszar metropolitarny w państwie naszych sąsiadów (urbanizacja, centrum naukowo- gospodarcze i ekonomiczne, kultura). Trzeba mieć na uwadze i ów fakt, że Bielsko-Biała, jej okręg węglowy zlokalizowany w południowym makroregionie Polski, wraz z ROW (Rybnik) oraz GOP (Katowice) to również strefa metropolitarna na której zamieszkuje blisko 5 milionów obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Jest ona jednakże mniej reprezentatywna dla kulturowej tożsamości obywateli naszego państwa.

dysertacji poświęcono charakterystyce demograficzno-społecznej osób poddanych badaniom. Analiza wyników zawarta została w rozdziale szóstym (s. 123-226). Przeprowadzone eksplikacje mieszczą się w obszarze *monografii historycznych* o typie badań eksplanacyjnych. *Historyczne* zainteresowania badacza określonym konkretnym przypadkiem może mieć na celu wyjaśnienie genezy jego własności czy samego faktu określonego zainteresowania. Waloryzuje je opis/ analiza wyjaśniająca: dlaczego wygląda on (przebiega) tak a nie inaczej, dlaczego w ogóle fakt ten ma miejsce, lub dlaczego <tak a nie inaczej tak> wyglądają przypadki składające się obraz interesującej nas zbiorowości. Mówi się wówczas zazwyczaj o badaniu *eksploracyjnym* tzn. badaniu wyjaśniającym/ objaśniającym.

Zjawiska poddane eksplikacjom Autorki, traktuję jako przedmiot zainteresowań bardziej ogólnych i jako udana próba ich odniesień do szerszej klasy zjawisk. Sam wybór metod badania i ostateczna operacjonalizacja problemu badawczego nie budzą zastrzeżeń opiniodawcy. Doktorantkę charakteryzuje – odczytuję istotny ów fakt z narracji zawartej w pracy – właściwe (oczekiwane przez ekspertów) rozumienie zjawisk społecznych na tle metodologicznej odrębności humanistyki. Praca, w ramach podziału struktury treści składa się z *Wprowadzenia*, *Sześciu rozdziałów*, *Zakończenia*, bibliografii oraz aneksów. Z obowiązku przytaczam szczegółowy spis treści.

Wprowadzenie	8
Rozdział I. Starość i starzenie się wyzwaniem dla społeczeństwa/ współczesnego pokolenia/ pokolenia XXI w.	11
1. Zmiany demograficzne oraz prognozy na kolejne lata	11
2. Zdrowie jako istotny determinant jakości życia w okresie starości	16
2.1. Zdrowie i jego uwarunkowania	16
2.2. Stan zdrowia seniorów	18
3. Polityka społeczna wobec osób starszych w Polsce oraz w Republice Czeskiej	21
3.1. Polityka społeczna w Polsce	23
3.2. Polityka społeczna w Republice Czeskiej	26
4. Opieka długoterminowa w Polsce oraz Republice Czeskiej	28
4.1. Opieka długoterminowa w Polsce	29
4.2. Opieka długoterminowa w Republice Czeskiej	30
5. Funkcjonowanie osób starszych w społeczeństwie	30
5.1. Rola aktywności zawodowej w życiu jednostki	32
5.2. Sposoby realizacji ról społecznych oraz organizacja czasu wolnego	34
6. Wielowymiarowe konsekwencje procesu starzenia się społeczeństwa	36
6.1. Konsekwencje w wymiarze indywidualnym	38
6.2. Implikacje dla całego społeczeństwa	40
Rozdział II. Starzenie się społeczeństwa jako naturalny proces życiowy	44
1. Bio-psycho-społeczny wymiar starości	48
2. Potrzeby człowieka w okresie senioralnym	57
3. Problemy charakterystyczne dla jednostki w okresie „jesieni życia”	60
4. Oblicza samotności w starości	64

5.	Adaptacja do starości	67
6.	Rola rodziny w adaptacji do starości oraz społeczna rola Babci i Dziadka	70
7.	Jakość życia seniorów	72
8.	Gerontologia jako nauka o procesach starzenia się	75
Rozdział III. Aktywizacja osób starszych		79
1.	Ustalenia definicyjne	79
2.	Uniwersytet Trzeciego Wieku -istota instytucji	84
2.1.	Geneza powstania	86
2.2.	Rola oraz zadania Uniwersytetu Trzeciego Wieku	89
2.3.	Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce oraz w Republice Czeskiej	91
Rozdział IV. Uwarunkowania społeczno- kulturowe sytuacji osób starszych		95
1.	Kultura współczesna wobec starości	95
2.	Stereotypowy obraz seniora	103
3.	Ageizm – jako współczesne zjawisko społeczne	105
Rozdział V. Koncepcja metodologiczna badań własnych		107
1.	Uzasadnienie podjęcia badań	107
2.	Koncepcja metodologiczna własnych badań empirycznych	109
3.	Przedmiot i cel badań	112
4.	Problemy badawcze	114
5.	Metody, techniki i narzędzia badawcze	116
6.	Charakterystyka terenu badań, dobór próby	119
7.	Organizacja i przebieg badań	121
Rozdział VI. Analiza wyników badań własnych		123
1.	Charakterystyka demospołeczna próby badawczej	123
1.1.	Obywatele Polski	123
1.1.1.	Płeć osób badanych	123
1.1.2.	Wiek osób badanych	123
1.1.3.	Poziom wykształcenia ankietowanych	124
1.1.4.	Zawód wyuczony	125
1.1.5.	Zawód wykonywany	125
1.1.6.	Aktywność zawodowa	125
1.1.7.	Pobieranie świadczeń emerytalnych	126
1.1.8.	Okres uczęszczania na zajęcia UTW	126
1.1.9.	Sytuacja życiowa badanych	127
1.1.10.	Posiadanie dzieci oraz wnuków	127
1.1.11.	Odległość miejsca zamieszkania od rodziny	128
1.1.12.	Częstotliwość spotkań z rodziną badanych	129
1.1.13.	Forma kontaktów z rodziną	130
1.1.14.	Partycypacja w innych grupach zrzeszających seniorów	130
1.1.15.	Wybrane formy aktywizacji seniorów	131
1.1.16.	Odległość UTW od miejsca zamieszkania	132
1.1.17.	Środek lokomocji	133
1.2.	Obywatele Republiki Czeskiej	134
1.2.1.	Płeć osób badanych	134
1.2.2.	Wiek osób badanych	134

1.2.3. Poziom wykształcenia ankietowanych	135
1.2.4. Zawód wyuczony	135
1.2.5. Zawód wykonywany	136
1.2.6. Aktywność zawodowa	136
1.2.7. Pobieranie świadczeń emerytalnych	136
1.2.8. Okres uczęszczania na zajęcia UTW	137
1.2.9. Sytuacja życiowa badanych	137
1.2.10. Posiadanie dzieci oraz wnuków	138
1.2.11. Odległość miejsca zamieszkania od rodziny	139
1.2.12. Częstotliwość spotkań z rodziną badanych	139
1.2.13. Forma kontaktów z rodziną	140
1.2.14. Partycypacja w innych grupach zrzeszających seniorów	141
1.2.15. Wybrane formy aktywizacji seniorów	141
1.2.16. Odległość UTW od miejsca zamieszkania	142
1.2.17. Środek lokomocji	144
2. Porównywanie próby badawczej Polski oraz Republiki Czeskiej	145
2.1. Płeć osób badanych	145
2.2. Wiek osób badanych	145
2.3. Wykształcenie i zawód badanych	146
2.4. Aktywność zawodowa	147
2.5. Pobieranie świadczeń emerytalnych	149
2.6. Okres uczęszczania na zajęcia UTW	149
2.7. Sytuacja życiowa badanych	150
2.8. Partycypacja w innych grupach zrzeszających seniorów	155
2.9. Wybrane formy aktywizacji seniorów	156
2.10. Odległość UTW od miejsca zamieszkania	157
2.11. Środek lokomocji	158
3. Prezentacja wyników badań własnych	160
3.1. Obraz rzeczywistości społeczno- kulturowej w obu środowiskach – Polski oraz Republiki Czeskiej	160
3.1.1. Cechy charakterystyczne współczesnych seniorów	160
3.1.2. Środki lokomocji wykorzystywane przez respondentów w codzienny życiu	163
3.1.3. Sztuka jako fora edukacji	165
3.1.4. Kształtowanie oraz zaspokajanie potrzeb seniorów poprzez sztukę	169
3.1.5. Postawy młodzieży wobec osób starszych	171
3.2. Miejsce Uniwersytetu Trzeciego Wiek w przestrzeni społecznej	179
3.2.1. Źródło informacji o Uniwersytecie Trzeciego Wiek	179
3.2.2. Zaspokojenie potrzeb przez rozpoczęcie edukacji w UTW	182
3.2.3. Czynniki determinujące podjęcie decyzji o uczestnictwie w zajęciach UTW	183
3.2.4. Oczekiwania wobec zajęć UTW	186
3.2.5. Sfery funkcjonowania człowieka a uczestnictwo w zajęciach	188
3.2.6. Budowanie relacji interpersonalnych	190
3.2.7. Przyczyny braku uczestnictwa w zajęciach UTW	192
3.2.8. Proponowane zmiany w zakresie działalności UTW	195
3.3. Propozycje aktywizacji seniorów a realizacja potrzeb	200
3.3.1. Stan zdrowia osób starszych	200
3.3.2. Trudności w obsłudze urządzeń elektronicznych	202
3.3.3. Największy problem na obecnym etapie życia	204
3.3.4. Wartość w perspektywie własnego doświadczenia	207
3.3.5. Aktywność społeczna, kulturalna przed rozpoczęciem edukacji w UTW	209

3.3.6. Realizacja potrzeb w okresie starości	212
3.3.7. Inne propozycje aktywizacji osób starszych w środowisku życia	214
3.3.8. Propozycje wprowadzenia zmian poprawiających sytuację seniorów	219
Zakończenie	227
Bibliografia	230
Streszczenie	241
Abstract	242
Spis tabel	243
Spis wykresów	246
Aneks	248

Schemat podziału treści traktuję **jako poprawny**. Biorąc powyższe moje szczegółowe opinie oraz spostrzeżenia pod uwagę, a nade wszystko **prawidłową systematyzację dedukcyjną Autorki**, która jednoznacznie poprzedza ogólny przyjęty na wstępie schemat ⁶ interpretacyjny **jednoznacznie opowiadam się za przyjęciem dysertacji i dopuszczeniem Kandydatki do jej obrony**.

*

Gdyby Doktorantka pokusiła się o druk fragmentu pracy w formie książkowej, to zalecałbym stosowanie (w trakcie analizy porównawczej) tabel wielodzielnych. Pozwalają one na przedstawienie rozkładu obserwacji ze względu na kilka cech jednocześnie. Na przykład dla chociażby dwóch zmiennych, tablica ukazywać by mogła łączny rozkład obu cech tj. wyników (dla Polski i Republiki Czeskiej). W zaprezentowanej prezentacji Czytelnik poszukuje dodatkowych (porównawczych analiz) na odrębnej już stronie komputeropisu.

*

W moim przeświadczeniu – jak już uprzednio oświadczyłem – reprezentowana samoświadomość metodologiczna przez Kandydatkę oraz przyjęte źródła informacji spełniają oczekiwania większości reprezentantów współczesnej pedagogiki dla których integracja/spójność metodologii nauk społecznych ze stosowanym warsztatem badawczym wydaje się być przyzwalająca w trybie zadawalającym do dopuszczenia niniejszego wniosku do dalszych etapów postępowania.

⁶ Na s. 230-237 zawarto bibliografię (blisko 200 pozycji książkowych i artykułów), wraz ze źródłami internetowymi (s. 237-240). Przytoczone pozycje źródłowe wskazują na zadawalającą poprawność tudzież adekwatność w stosunku do tematyki dysertacji.

Przedstawiona dysertacji stanowi bardzo oryginalne opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Pani Promotor, Promotor pomocniczej oraz Doktorantki w poszerzenie nowych pól badawczych we współczesnej pedagogice.

Doktorantka spełnia więc wszelkie warunki określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003 r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 r., Prawo o szkolnictwie wyższym oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 r., jak również Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r., Przepisy wprowadzające Ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669). Oświadczam się za **przyjęciem dysertacji i dopuszczeniem Kandydatki do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.**

Wiarygodność powyższego oświadczenia sygnuję własnoręcznym podpisem.

/-/ Andrzej Radziejewicz- Winnicki

profesor zwyczajny, emeritus